

Geografija, Visuotinė lietuvių enciklopedija

<https://www.vle.lt/Straipsnis/geografija-43496>

geogrāfija (gr. *gē* – žemė + *graphō* – rašau), mokslų sistema, nagrinėjanti geografinėje sferoje vykstančių gamtinių procesų bei visuomenės veiklos erdvinę raišką, ją atspindinčių teritorinių morfostruktūrų, geosistemų, t. p. antropoekosistemų susidarymą ir raidą. Geografija – vienas seniausių tikrovės pažinimo būdų. Geografijos objektas, struktūra ir ryšiai su kitais mokslais visą laiką kito. Antikos laikais geografija buvo glaudžiai susijusi su istorija, astronomija, filosofija, stengėsi atskleisti fizinių, biologinių ir visuomeninių reiškinių regioninius ypatumus ir tarpusavio ryšius. Šiuolaikinė geografija susijusi su visomis aplinką tiriančiomis mokslo šakomis. Geografijos mokslų sistemą sudaro: geografijos teorinis branduolys, pereinamasis gamtinės bei visuomeninės geografijos šakų blokas ir geografinio pažinimo akiratyje esantys fiziniai, biomedicinos, socialiniai bei humanitariniai mokslai. Geografijos teorinis branduolys apima: geografijos metodologiją, arba metageografiją, erdviųjų struktūrų tyrimus apimančią kraštovaizdžio geografiją, bendrąją gamtinę geografiją ir bendrąją visuomeninę geografiją.

Pereinamąjį bloką sudaro sektorinių mokslo šakų (kartu esančių ir kitų mokslų dalimis) kompleksai; svarbiausi: fizinis geografinis (geomorfologija, geokriologija, glaciologija, klimatologija, hidrografija, okeanografija, pedografija, arba dirvožemių geografija, technografija), biologinis geografinis (biogeografija, antropogeografija, medicininė, arba higieninė, geografija), sociologinis geografinis (gyventojų geografija, socialinė geografija, politinė geografija, ekonominė, arba ūkio, geografija, urbanistinė, arba gyvenviečių, geografija, rekreacinė, arba turizmo, geografija, transporto, arba susisiekimo, geografija, karinė geografija) ir humanitarinis geografinis (kultūros geografija, psichologinė, arba elgesio, geografija, feministinė geografija, paranormalioji geografija, arba noogeografija). Kiekvienoje šių mokslo šakų skiriamos smulkesnės sisteminės geografinio pažinimo kryptys, pvz., hidrografija apima ežerotyra, arba limnologiją, upėtyra (potamologiją) ir pelkėtyra (telmologiją), biogeografija – fitogeografiją, mikogeografiją ir zoogeografiją, ekonominė geografija – energetikos ir pramonės, bioprodukcinio ūkio, prekybos ir paslaugų, finansų geografiją. Geografinio pažinimo sistemos pakraštyje yra genetiškai su geografija susiję paviršines komponentines geosferas tiriantys fiziniai mokslai – litologija, dirvotyra, hidrologija, okeanologija, meteorologija, t. p. geoekologiniai, bioekologiniai, socioekologiniai ir etnoekologiniai aplinkotyros mokslo kompleksai. Geografijos mokslų sistema ir kiekviena geografinė disciplina turi teorinį, istorinį, regioninį ir taikomąjį skyrius, kuriuose tyrimo objektas interpretuojamas apibendrinimo, raidos, pasiskirstymo ir galimo panaudojimo požiūriu; šiems skyriams dažnai suteikiama subdisciplinos (teorinės, istorinės, regioninės ar taikomosios geografijos) reikšmė.

Geografija naudoja sudėtingą kompleksinę metodologiją, kurią sudaro sisteminis požiūris, geografinio pažinimo metodai – stebėjimas, aprašymas, palyginimas, kartografavimas, geografinių informacinių sistemų sudarymas ir iš kitų mokslų perimti tyrimo metodai – fizikinė, cheminė, informacinė, percepcinė ir sisteminė analizė, loginis, matematinis, imitacinis modeliavimas, sociometrija, ekonometrija, kvalimetrija, eksperimentas, distanciniai tyrimai. Principinę geografinę orientaciją gamtos ir visuomenės tyrimams suteikia šie požymiai: objektų ar reiškinių lokalizacijos Žemės paviršiuje nustatymas ir jos teritorinių santykių atskleidimas, visuomenės ir teritorijos ryšių analizė, reiškinių regioninės diferenciacijos atskleidimas.

Paulius Kavaliauskas